

Пошук богословської ідентичності Павла

в діалозі ключових досліджень XX і початку XXI ст.

Анотація. Діалог – це одна із найважливіших форм комунікації. Здатність чути іншого з перспективою зрозуміти і навчитися чомусь новому є базовою навичкою у багатогранному світі. Діалог не тільки збагачує, але і змушує переосмислювати власні богословські і світоглядні позиції з перспективи відкриття чогось нового. Стаття показує, як нові знання і намагання адаптуватися під нову реальність породжувала нові концепції в здавалось би зрозумілих богословських системах. Богослов'я Павла є наріжним каменем протестанської думки, тому, намагання зрозуміти вчителя і апостола є вкрай важливим, що і представлено у статті. Увага прикута деяким з основних дослідників, напрацювання яких вплинули на діалог пов'язаний з пошуком основоположної ідеї в богослов'ї Павла. Основна дилема під час пошуку богословської ідентичності полягає як прочитувати тексти апостола і в якому контексті розвивалося богослов'я Павла, а також чи варто зважати на традицію читання чи потрібно тільки синхронізувати контекст першого століття з викликами двадцять першого.

Ключові слова: діалог, богословська ідентичність, новий погляд на Павла.

Title: “Dialogue as a Search for Paul's Theological Identity in Key Studies of the Twentieth and Early Twenty-First Centuries.”

Annotation. Dialogue is one of the most important features of communication. The ability to hear the other with the prospect of understanding and learning something new is a basic skill in a multifaceted world. Dialogue not only enriches, but also forces us to rethink our own theological and worldview positions from the perspective of discovering something new. The article shows how new knowledge and attempts to adapt to the new reality gave rise to new concepts in seemingly clear theological systems. The theology of Paul is the cornerstone of Protestant thought, so the attempt to understand the teacher and apostle is extremely important, which is presented in the article. Attention is focused on some of the major researchers whose work has influenced the dialog related to the search for the fundamental idea in Paul's theology. The main dilemma in the search for theological identity is how to read the texts of the apostle and in what context Paul's theology developed, as well as whether it is necessary to take into account the tradition of reading or only to synchronize the context of the first century with the challenges of the twenty-first.

Keywords: dialog, theological identity, a new look at Paul.

Віталій Станкевич, кандидат філософських наук, викладач Одеської богословської семінарії, пастор церкви «Відродження» (м. Одеса, Україна).

ВСТУП

◆ Богослов'я не можливе без діалогу. Більше того, християнське богослов'я створювалося і створюється в діалозі, чи то в контексті боротьби з єрисями, чи то в процесі осмислення посталих викликів. Християнські догми, на відміну доктринам, обговорюються і встановлюються на церковних зібраннях, а ключові навіть на соборах^[1], що передбачає обговорення і палкі дискусії, які можуть бути роками і навіть десятиліттями.

Подібно до загальних богословських тенденцій відбувався і відбувається пошук богословської системи апостола Павла, про яку точилися і точаться дискусії по сьогоднішній день. Звичайно, на цьому етапі немає якоїсь єдиної позиції стосовно богослов'я Павла. Все тече, все змінюється. Улюблений багатьма сучасними павліністами рух «Новий погляд на Павла» (далі НВП) змінився на його конструктивну критику, що помітно в роботі, для прикладу С. Честера^[2], або більш вузьке дослідження Едуарда Борисова, яке також розглядає сильні і слабкі сторони НВП в питанні тринітарного богослов'я Павла^[3]. В діалозі народжуються інші підстави для продовження діалогу.

Мета цієї статті показати процес пошуку богословської ідентичності великого апостола і вчителя язичників, який по праву вважається початківцем християнського богослов'я, яке повстало якраз в діалозі.

Варто зазначити, що наведені нижче дослідження не є вичерпними. Вони лише представляють певні концепції у пошуку богословських акцентів в посланнях Павла дослідниками ХХ – початку ХХІ ст. Головне завдання полягає в тому, щоб зрозуміти якими категоріями думав Павло, знайти певний можливий ключ до кращого розуміння ходу богословських роздумів апостола, а також того, що було центром його проповіді, які ідеї хотів він донести до своїх слухачів через промови і читачів через листи.

ПОШУК БОГОСЛОВСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПАВЛА

◆ В ХХ столітті першим дослідником Павла прийнято вважати Альберта Швейцера, одною із ключових книг якого є «Містика апостола Павла»^[4]. В своєму дослідженні він один із небагатьох, хто досліджував богослов'я Павла через синхронізацію містики та юдейського світогляду.

[1] Див. Луис Беркхов, *История христианских доктрин* (СПб.: Библия для всех, 2000), 8–11.

[2] Див. Стивен Честер, *Новый взгляд на Павла глазами реформаторов* (Черкаси: Коллоквиум, 2018).

[3] Див. Едуард Борисов, *Триадо́сис – союз с триединым Богом* (Киев: КБС, 2021).

[4] Альберт Швейцер, «Мистика апостола Павла», в *Христос или Закон? Апостол Павел глазами новозаветной науки* (Москва: Российская политическая энциклопедия, 2006), 21–373.

На думку Швейцера, Павло сприймає містику як відчуття належності до вічного й надприродного, перебуваючи в матеріальному і фізичному світі. Апостол сприймає світ через призму апокаліптичних і есхатологічних очікувань єврейського народу, і мислить юдейськими категоріями. Містика Павла, як мислителя, ґрунтується на очікуванні Месії, виконанні пророцтв й наближенні безперечного царювання Месії, але ніяк не на елліністичних уявленнях, які намагаються приписати апостолу Павлу.

Саме А. Швейцер задає питання, які пов'язані із пошуком богословської ідентичності Павла. Вони визначили напрямок досліджень, предметом яких є біографія, тексти послань, богослов'я Павла і сучасна інтерпретація його ідей, які виражені в наступних питаннях:

1. Яке місце Павла в релігійній ситуації I століття н. е.?
2. Де вихідна точка і серцевина богослов'я Павла? Як ми розуміємо його сенс?
3. Чи можливо віднайти з послань Павла саме те, що мав на увазі сам апостол?
4. Як ми сприймаємо ідеї апостола Павла стосовно власного життя^[5]?

Наступним впливовим дослідником пошуку богословської ідентичності Павла був німецький богослов і бібліст Рудольф Бультман. В своєму дослідженні «Ісус і Павло» він піднімає важливе питання щодо ролі Павла у заснуванні християнства. Бультман однозначно стверджує, що саме Павло є засновником і творцем християнського богослов'я^[6]. Але він задає й інше питання: «Чи буде повернення до ідей Христа після відмови від вчення Павла про спасіння?» Згідно Бультмана, це було би відмовою від сучасного вигляду християнства^[7]. Сенс поставленого питання не в провокації, а щоб вказати на те, наскільки великий вклад і авторитет Павла у християнському богослов'ї. Важливо також зрозуміти, як Павло сприймав Христа. Для Павла, Христос – це прощаюче Слово, в Яке потрібно повірити.

Бультман вказує також і на певну богословську різницю, показуючи, що Павло, на відміну від Христа Євангелій, сприймає спасіння як те, що вже існує, у той же час, очікуючи Другого приходу Христа для остаточного осудження зла, і що людство вже сьогодні може врятуватися від покарання за гріх.

Звичайно, для Бультмана богословським центром Павла є хрест Христів в контексті міфології Його часу. Основна ідея Павла полягає в

[5] Н.Т. Райт, *Что на самом деле сказал апостол Павел* (Москва: ББИ, ББИ), 14.

[6] Рудольф Бультман, «Иисус и Павел», в *Избранное: Вера и понимание*, т. I-II (Москва: Российская политическая энциклопедия, 2004), 42.

[7] Бультман, 43.

тому, що в хресті Христа Бог здійснив суд над світом і відкрив дорогу спасіння. Разом з хрестом потрібно сприймати й воскресіння Боголюдини, як невід'ємної частини спасаючих діянь Христа.

Різниця богослов'я Павла і богослов'я євангелістів полягала в тому, що Павло зрозумів суть Христа і Його спасаючі діяння в контексті єврейських, месіанських і апокаліптичних очікувань. Він зустрівся з Христом, можливо, навіть не чувши зміст Євангелії згідно євангелістів. Він лише чув звинувачуючу проповідь Стефана, що євреї не прийняли Месію, розп'яли Його, але Він воскрес. А що ж далі? Це питання і відрізняє інших новозавітних персонажів від постаті Павла. Він зміг осмислити відомі йому діяння Христа через призму юдейської віри і спромігся її адаптувати в елліністичному контексті, хоча його опоненти, прихильники юдохристиянства, не знали, що робити з ідеями Христа і в якій мірі, і в якому відсотковому співвідношенні інтегрувати ідеї Христа із Законом. Павло один із перших прийшов до висновку: «Кінець Закону – Христос, на праведність кожному, хто вірує» (Рим. 10:4). Павло зрозумів Старий Завіт, коли зрозумів божественну суть Христа на дорозі в Дамаск, про що він потім і напише в 2 Коринтян 3:14-16.

В кінці свого дослідження Бультман приходить до фундаментального висновку: «Неможливо піти від Павла і повернутися до Ісуса, але можна йти до Ісуса через керігму Павла і центр його богослов'я»^[8].

Ще одне дослідження Рудольфа Бультмана «Теологія апостола Павла» було написане як спроба осмислити богослов'я Павла в елліністичному (в контексті містеріальних релігій і гностицизму), а також юдейському (вплив єссейської секти) контекстах.

Пишучи про навернення Павла, Бультман вказує на те, що апостол потрапляє під вплив елліністичного християнства, інтереси якого він разом із Варнавою представляв на Єрусалимському соборі. Він пише про те, що Павло не намагався встановити контакт з палестинською традицією і дізнатися про особистість Христа і Його діяльність. Навпаки, він стверджує свою незалежність (Гал 1-2) і особисте знайомство з Христом (1 Кор 11). Для Павла важливо Непорочне зачаття Христа як єврея, життя під Законом, смерть і воскресіння. На думку Бультмана, різницю між Христом Євангелій і Павлом в питанні Царства Божого і виправдання варто пояснювати впливом на апостола елліністичної християнської спільноти Дамаску і Антиохії. Говорячи про історичне значення, Бультман пише, що Павло, знаходячись в межах елліністичного християнства, зміг, в порівнянні з іншими авторами Нового Завіту, систематизувати богословські думки й ідеї, усвідомив їх і довів до рішення про-

^[8] Бультман, 56.

блем, що існували в тогочасних християнських спільнотах. Таким чином, апостол Павло став засновником християнської теології^[9].

Вплив Бульмана був настільки великий, що довгий час зауваження Швейцера читати Павла в юдейському контексті були знехтувані. На Павла дивилися через призму еллінізму. Причина такого однобокого погляду полягала, як пише Н. Т. Райт, в недостатньому осмисленні юдаїзму, а під час навіть в певному спотворенні існуючих знань^[10].

Ще одним дослідником богослов'я Павла був У. Д. Девіс, що, подібно до Швейцера, закликав дивитися на Павла через призму юдаїзму. Праці Девіса разом з дослідженнями Карла Барта^[11] в біблійному богослов'ї свідкують про певний перелом в сторону юдейської перспективи у питанні пошуку богословської ідентичності Павла. Проміжним дослідником між полюсами юдаїзму й еллінізму був Ернст Каземан. Він прийняв нейтральну позицію і спробував з'єднати сильні сторони Швейцера і Бульмана, в чому є певний сенс і логіка^[12].

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ПАВЛА І ЇХ ВНЕСОК У ПОШУК БОГОСЛОВСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПАВЛА

◆ Революціонером в дослідженнях богослов'я Павла і Нового Завіту в цілому був Е.П. Сандерс, котрий і вважається засновником НВП, хоч методологічні коріння ведуть до досліджень Альберта Швейцера^[13]. Надійним фундаментом для досліджень Сандерса, були глибокі знання палестинського юдаїзму перших століть^[14]. Головне завдання праці Е. П. Сандерса «Павло, закон і єврейський народ» полягає в дослідженні того, як Павло розумів та інтерпретував сам юдаїзм^[15]. Сандерс описує центр богослов'я Павла, як тріумф Бога у Христі. Але при цьому для нього важливо, яку термінологію використовував Павло, коли описував перебування у Христі і виправдання вірою. Центральна увага приділяється Закону і його ролі у спасінні. Не менш важливим є також пошук ролі

^[9] Див. Бульман, 56–57.

^[10] Райт, *Что на самом деле сказал апостол Павел*, 14.

^[11] Карл Барт, *Введение в евангелическую теологию* (М.: Центр «Нарния», 2006) а також книга Карл Барт, *Послание к Римлянам* (Москва: ББИ, 2005), яка символізували відділення від ліберального богослов'я зразку Шлейермахера та Гарнака.

^[12] Райт, *Что на самом деле сказал апостол Павел*, 16–18.

^[13] Честер, *Новый взгляд на Павла глазами реформаторов*, 515.

^[14] А. Чернявский, «Апостол Павел и новозаветная наука», в *Христос или Закон? Апостол Павел глазами новозаветной науки* (Москва: Российская политическая энциклопедия, 2004), 14.

^[15] Див. Э. Сандерс, «Павел, закон и еврейский народ», в *Христос или Закон? Апостол Павел глазами новозаветной науки*, Серия «Книга света» (Москва: Российская политическая энциклопедия, 2006), 374–601.

Закону, згідно розуміння Павла, в тому випадку, коли людина не може виправдатися ділами Закону. Приділяється достатня увага питанню Павлової критики юдаїзму в двох основних суперечливих питаннях: віра в Христа і спасіння язичників.

Сандерс показує конфлікт Павла зі своїм народом саме через місію серед язичників, а також через його інтерпретацію Писання в поганському контексті, що, по суті, мало би привести юдеїв до ревності по Богу. Також чітко показано, що Павло не є єдиним, хто проповідував поганам, розуміючи те, що всі, хто покличе Ім'я Господнє – спасеться, не зважаючи на етнічну, статеву і соціальну належність. Таким чином, згідно Сандерсу, Павло єдиний з апостолів, хто це зміг записати, і що збереглося до наших часів^[16].

Розглянемо більш сучасні новозавітні дослідження присвячені пошуку богословської ідентичності Павла. Мабуть, найвпливовішими авторами, які досліджували богослов'я Павла, і представляють нову перспективу, є три дослідники, а саме Джеймс Данн, Том Райт і Річард Хейз.

Джеймс Д. Данн в книзі «Єдність і багатогранність у Новому Завіті»^[17] приділяє достатню увагу пошуку богословської ідентичності Павла і визначає його вчення разом з Христом, Лукою й Іваном як скелет Нового Завіту. Говорячи про керігму Павла, Данн виділяє основні ідеї його проповіді, через які можна побачити головні акценти апостола. Наприклад, спасаючі діяння Христа, проповідь Євангелії, яка звільняє від прокляття Закону тих, хто знаходиться під Законом; проповідь поганам про можливість бути частиною народу Божого. Данн поділяє благовістя Павла на три категорії: євреям, язичникам і «й інше благовістя», що повертало християн з юдеїв знову до служіння Закону, а поган закликала до навернення в юдаїзм.^[18] Продовжуючи тему керігми, Данн підкреслює важливість парусії в змісті проповіді Павла. Також він акцентує увагу на універсальності проповіді в різних обставинах: її форма змінювалась, але суть залишалась незмінною.

Приділяється достатня увага гностицизму (поділ на духовне і душевне) і питанню, чи був Павло гностиком в контексті того, що, як

^[16] Автор припускає, що Павло написав значно більше листів, чим володіє сьогодні християнство. Він також розуміє, що Павло не мав за мету здійснити систематизацію в сьогоднішньому розумінні і сприйнятті. Навіть більше, не мав за мету систематизувати, як це представлялось і в першому столітті. Павло писав з конкретними цілями для вирішення конкретних проблем. Винятком можуть вважатися пасторські послання, котрі мають більш дидактичний характер і мають елементи систематизації праць по учнівству

^[17] Джеймс Данн, *Єдинство и многообразие в Новом Завете: исследование природы первоначального христианства* (Москва: ББИ, 2009).

^[18] «Іншим благовістям» Павло називає вчення своїх опонентів.

правило, пізні гностики черпали свої ідеї з листів Павла^[19]. Дані дослідження напрочуд важливі, адже питання гностицизму напрому використовується як доказ пізнього написання деяких епістолярних текстів апостола, що приводить до небезпеки вважати Павла гностиком.

Книга «Єдність і багатогранність у Новому Завіті» Джеймса Данна – одна із ключових книг сучасній біблістиці, хоча вона в якійсь мірі є резонансною, і її краще сприймати як спробу зрозуміти Павла в контексті єдності і різноманітності Нового Завіту.

Книга Н.Т. Райт «Що насправді сказав апостол Павло» – цікава спроба спрощено зрозуміти, осмислити і представити сенс богослов'я Павла. Автор представляє коротку історію досліджень Павла і основних акцентів в його богослов'ї. Райт дивиться на Павла через призму юдаїзму, і дивиться на нього не просто як на продукт фарисейської системи освіти, а як на того, хто зрозумів суть Старого Завіту (Закону, Писань і Пророцтв) внаслідок зустрічі з Христом на дорозі в Дамаск. Він дає визначення поняттю «Євангелія» і пропонує сприймати Павла як того, хто звіщає Євангелію Царя, хто зрозумів фундаментальну істину: «немає ані іудея, ані гелена». Томас Райт здійснює представлення, як Павло розумів оправдання через віру в контексті задуму Бога через проповідь всім народам: ті, хто прийняли Звістку про Царя, є оновленим Божим Народом з усіма правами і благословеннями, обіцяними Богом Аврааму. І, накінець, згідно Томасу Райту, головні ідеї богослов'я Павла пов'язані напрому не лише з діяльністю оновленого народу, а й християн поосібно, як нового творіння у Христі^[20].

Інше дослідження Н.Т. Райта це трьох томне видання «Павло і вірність Бога», пропонує детальне дослідження культурного, політичного, соціального і філософського контекстів греко-римського та іудейського світів Павла, щоб показати їх загальний вплив на світогляд й богослов'я Павла^[21]. Павло представляється як іудейський мислитель, який до іудейського контексту відноситься не так, як його сучасники. Він зрозумів істинний сенс юдаїзму, який підчас радикально відрізнявся від уявлень юдохристиян. Старозавітні цінності (обрізання, Закон, чиста і нечиста їжа) для нього втрачають свій колишній авторитет як такі, що не відпо-

^[19] Данн, *Єдинство и многообразие в Новом Завете: исследование природы первоначального христианства*, 315–18.

^[20] Райт виділяє п'ять ключових завдань оновленого Божого народу:
Серцевина оновленого народу – поклоніння.
Ціль оновленого народу – воскресіння.
Преображення оновленого народу – святість.
Єдність оновленого народу – любов.
«Ревність» оновленого народу – місія.

^[21] Н.Т. Райт, *Апостол Павел и верность Бога*, т. I, Четвертая часть труда «Истоки христианства и вопрос о Боге» (Черкасы: Коллоквиум, 2015), 4.

відають новій месіанській епосі і новому месіанському виклику. Залишається цінним лише віра в Єдиного Бога, вибраність для особливої місії і переосмислена есхатологія в світлі нових істин про Месію.

Геніальність Павла полягає в тому, що він об'єднав «богослов'я як завдання» з юдейським «богослов'ям, як набір уявлень», представляючи його в новому і радикальному світлі. При цьому Павло стверджував, що нова богословська позиція збудована та укорінена на глибокому усвідомленні юдаїзму, хоч і виходить за рамки останнього. Головна суть преображення полягала не тільки в богослов'ї, а й в трансформації всього життя. Особливо це стосується питання єдності та складу народу Божого.

Книга «Павло і вірність Бога» є всеохоплюючим тлумаченням передумов формування світогляду та богослов'я Павла. Тлумаченням Павла, який ніколи не переставав бути юдеєм, котрий мав особливе призначення, що полягало в примиренні й підкоренні народів істині. Кожен, хто «в Месії», стає новим народом, де реалізуються всі обітниці, дані Богом Аврааму, а запорукою їх виконання є вірність Бога^[22].

Другий том^[23], в українській редакції присвячений богослов'ю і впливу на нього світогляду^[24]. Основною темою для богослов'я Павла, на думку Райта, є Євангелія^[25], а богослов'я – це переосмислення основних категорій і структур юдаїзму Другого Храму в світлі Месії і Духа^[26]. Павло вірить, що обітниця, дана Аврааму, виконалась у Месії, а втілюється в життя церкви завдяки Святому Духу. виправдання – це осердя роботи Духа^[27]. Осмислюючи історію і богослов'я виправдання в Павла, Райт пропонує свою наративну лінію: Бог-Творець хоче остаточно виправити становище створеного світу; щоб виконалось попереднє, потрібно змінити людство; шлях, яким Бог іде до мети – завіт; Бог засудив людство; життя Месії стало відкриттям Божої праведності; виправдання – оголошення Богом невинними членів завіту, що чують Євангелію про Месію Ісуса, вірять Йому і коряться^[28]. На думку Райта, богослов'я Павла наповнене есхатологією, яка завдяки діянням Духа, завершуючи роботу Ісуса, свідкує, що вже почалося оновлення^[29].

[22] Віталій Станкевич, «Рецензія на книгу Н.Т. Райта „Апостол Павел и верность Бога. Том I“», *Богослов'я*, вип. 20 (2017 г.): 212.

[23] З повною рецензією на другий том, можна ознайомитися у статті: Віталій Станкевич, «Новий погляд на богослов'я Павла в дослідженні Н. Т. Райта „Апостол Павло і вірність Бога. Том II“», *Богослов'я*, вип. 25 (2020 г.).

[24] Н.Т. Райт, *Апостол Павел и верность Бога*, т. II, Четвертая часть труда «Истоки христианства и вопрос о Боге» (Черкасы: Коллоквиум, 2018).

[25] Райт, II:44.

[26] Райт, II:210.

[27] Райт, II:366.

[28] Райт, II:383–403.

[29] Райт, II:522.

Третій том (4 частина) є діалогом між богослов'ям Павла і світоглядом його сучасників^[30]. Зіткнення двох світоглядних наративів представлено в образі зіткнення орла та Лева – ключової метафори у розумінні значення кесаря для світосприйняття Павла. Для Павла Ісус є Господом, тому уряд і влада знаходяться в руках Месії. Автор показує, що євангеліє Месії як центр богослов'я Павла входить у духовно-політичний конфлікт із культом імператора. Цей конфлікт не виявляється у буквальному протистоянні, що добре показано Райтом в осмисленні Риму. 13:1-7, а в тому, що Месія Ісус стоїть вище за земну владу. Саме перед Месією схилять усі коліна^[31].

Останнім в даному списку нової перспективи на Павла є Річард Хейз, який також розглядає Павла як юдея, що до кінця свого життя був мотивований бажанням проповідувати, що Бог не залишив Ізраїль. Щоб зрозуміти богословську позицію Павла, необхідно вести з ним діалог мовою, якою він думав, говорив і писав. Основним дослідницьким питанням для Хейза є те, як Павло інтерпретував старозавітне Писання^[32]. Щоб дати відповідь на це історичне запитання, необхідно враховувати два важливих фактора: (1) листи Павла є першим новозавітнім писанням, які мали більш пасторський характер і були написані раніше першої канонічної Євангелії; (2) Павло писав тоді, коли ще не був сформований християнський канон книг Старого і Нового Завіту. Він сприймав слово «євангелія» в контексті ранньохристиянської проповіді, а не в контексті канону. А слово «писання» він сприймав як тексти єврейської Біблії, а не як тексти Старого Завіту. І, як пише Хейз, Павло навіть не уявляв, що його листи доповняють тексти єврейського Писання^[33].

В запропонованих тлумаченнях Хейза тексти Павла стають перед читачем в контексті часу, в якому знаходився Павло, будучи іудейським християнином, який намагався герменевтично узгодити свої погляди зі своїм іудейським багажем знань^[34].

Хейз не ставить перед собою завдання дослідити те, як Павло використовував Писання, а переслідує мету дослідити ряд текстів апостола з метою уважно вслухатися в біблійні відгуки, що звучать в них.

^[30] Н.Т. Райт, *Апостол Павел и верность Бога*, т. III (Черкасы: Коллоквиум, 2019).

^[31] Повну версію рецензії можна прочитати у В. А. Станкевич, «Богомыслие», *Богословие апостола Павла в диалоге с мировоззрением его времени в исследовании Н.Т. Райта «Апостол Павел и верность Бога»*, 2021 р.

^[32] Більше про інтерпритацію Р.Хейза можна дізнатися у В.І. Горбенко, «Теологічна герменевтика Річарда Хейза» (Дисертація кандидата філософських наук, Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2018).

^[33] Річард Хейз, *Отголоски Писания в Посланиях Павла* (Черкасы: Коллоквиум, 2011), 2–3.

^[34] Хейз, 4.

Дане дослідження Хейза дає можливість подивитися на і герменевтику Павла по новому. Побачити Павла, знову ж таки, в іудейському контексті, що по суті є одним з найкращих способів, якщо не єдиним, найкраще зрозуміти Павла і його богословську серцевину.

Ще одним важливим дослідженням Хейза є книга «Етика Нового Завета», яка представляє собою одне з найкращих сучасних досліджень в моральному богослов'ї Нового Завіту. При вирішенні найважливіших етичних проблем, автор даного дослідження використовує досягнення сучасної бібліїстики й богослов'я. Достатня увага приділяється етичному богослов'ю Павла. Можна сказати, що Хейз надає певну перевагу в моральному вченні саме Павлу, порівняно з іншими авторами Нового Завіту.

КРИТИКА НВП

◆ Одним із сучасних досліджень, в якому можна знайти критичний аналіз НВП – це дослідження С. Честера «Новий погляд на Павла очима реформаторів»^[35]. На думку Честера, найбільший недолік більшості сучасних дослідників полягає в тому, що занадто велика увага приділяється першому століттю й сучасності, відкидаючи при цьому історичну перспективу розвитку тлумачення текстів Павла. Можна припустити, що С. Честер опонує вислову Н.Т. Райта як представнику Нового погляду, який навпаки закликає дивитися на тексти листів Павла очима першого століття і задавати питання двадцять першого^[36]. Автор книги не відкидає те, що представники Нового погляду подібні з поглядами реформаторів, подібно як і не відкидає їх вагомий внесок в павліністичну науку. Навпаки, Честер закликає до комплексного підходу при тлумаченні текстів апостола. Так, як реформаторська герменевтика є в тіні Нового погляду, справедливим є показати основні риси реформаторського тлумачення корпусу текстів Павла, чому приділяється ключова увага. На думку Честера тільки після широкого аналізу тлумачень текстів Павла, які здійснені реформаторами, побачивши основні риси, можна створити платформу для серйозного діалогу між реформаторами та представниками Нового погляду. Мета діалогу полягає у відповіді на питання – хто краще зрозумів апостола Павла і чи є сенс взагалі шукати відповідь на поставлене питання^[37].

[35] Більш детально про критику НВП можна дізнатися у монографії Борисов, *Триадосис – союз с триединым Богом*, 17-40, 17-40.

[36] Wright, N. T. *God's Plan and Paul's Vision*. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <<http://intotheexpectation.blogspot.com/2013/05/nt-wrights-justification.html>>

[37] Див. Віталій Станкевич, «Розуміння Христа чи богослов'я в текстах апостола Павла: стара і нова перспектива», *Богослов'є*, вып. 23 (2018 г.): 272-74.

ІНШІ ДОСЛІДЖЕННЯ

◆ Одним із найвпливовіших досліджень в богослов'ї Нового Завіту є книга Джорджа Ледда «Богослов'я Нового Завіту». В своїй фундаментальній дослідницькій роботі професор Ледд здійснює пошук джерел і акцентів богослов'я Павла. Для того, щоб зрозуміти як мислить Павло, необхідно дослідити контекст, в якому формувався його світогляд. Він приділяє достатню увагу впливу елліністичної культури, проте піддає сумніву факт грецької освіти апостола, що в цілому звучить справедливо. Знання мови, декількох афоризмів і крилатих фраз не дають підстави вважати Павла грецьким вченим. Але факт залишається фактом, що в дорослому віці Павло був знайомий з грецькою філософією і містеріальними релігіями, хоча залишається відкритим питання наскільки глибокими були ці знання. Очевидно одне: його пізнань було достатньо, щоб вільно почувати себе в грецькому середовищі.

Мислення Павла, згідно Д. Ледда, можна зрозуміти лише в юдейському контексті. Головна заслуга апостола полягає в тому, що він інтерпретував старозавітні пророцтва, єврейські очікування і євангельську звістку в греко-римському суспільстві, осмисливши потребу проповіді всім народам, що не завжди було зрозуміло християнським лідерам апостольських часів. Останні не заперечували саму проповідь, але її форма була діаметрально протилежною від керігми Павла. Апостол віддавав пріоритет учнівству серед поган, зрозумівши те, що сьогодні прийнято називати Великим Дорученням Христа.

Переломним моментом у формуванні богослов'я Павла є зустріч з Христом на дорозі в Дамаск^[38]. Тільки прославлений Христос міг вплинути на Савла, тільки Він міг здійснити оновлення розуму і відкрити йому істинне значення всього Писання. Христос відкрився Павлу як нікому іншому; він пережив містичну зустріч з Тим, Який наповнив його життя новим сенсом, відкрився в новому ракурсі. Всі очікування справдилися, але не фізично, а метафізично. Царство есхатологічного Месії прийшло, і про Його прихід мають почути всі народи, почавши від Єрусалиму.

Підводячи підсумок пошуку основних акцентів богослов'я Павла, Джордж Ледд пише: «Богослов'я Павла – це пояснення нових фактів викуплення. Загальна риса всіх його богословських ідей полягає в їх зв'язку з історичною діяльністю Бога, Який здійснює спасіння в Христі»^[39].

^[38] Маючи рабинську освіту Савл був монотеїстом, який засуджував поганство й ідолопоклонство. Він поклонявся Яхве як Єдиному Богу Ізраїля. Савл шанував Закон і очікував апокаліптичного Месію. Він був ревний і переслідував всі новостворені релігійні формування, думаючи, що догоджає Богу.

^[39] Джордж Ледд, *Богословие Нового Завета* (СПб.: Библия для всех, 2003), 443.

Вказано також складності, що пов'язані з пошуком центру богослов'я Павла, адже його листи – це не праці по систематиці. Павло намагається осмислити і співставити спасаючі діяння Христа з християнським практичним життям. Тому його богослов'я слід розуміти як тлумачення значення діянь Христа в їх практичному зв'язку з життям християн, як індивідуально, так і колективно^[40].

Ледд наводить цінну інформацію стосовно авторства пасторських послань. Говорячи про проблему авторства, він більше тяжіє до традиційного підходу, аргументуючи це тим, що навіть опоненти, представники критичної школи, визнають, що текст містить вставки, які були написані Павлом^[41].

Не менш важливим є також і те, як саме Павло боровся з лжевченнями. Ледд пише, що Павло боровся з протогностицизмом мовою гностиків, користуючись їх термінологією і засуджуючи гностичні таїнства і культи, проте сам не будучи гностиком^[42].

Висновки

♦ В статті було представлено історичний огляд пошуку богословської ідентичності апостола Павла. Матеріали, які бралися за основу, представляють лише невелику частину із існуючих досліджень. Проте, представлений огляд продемонстрував, що питання пошуку серцевини богослов'я Павла, а також пошук ключової ідеї богословської позиції, залишається відкритим. Останнє є підтвердженням початкової тези, що прийняття однієї із позицій породжує діалог з представниками іншої.

До основних результатів дослідження можна віднести наступне.

По-перше, предсталені основні персоналії павліністичних досліджень XX і початку XXI століть. До них можна віднести А. Швейцера, Р. Бультмана, Е. Сандерса, Д. Данна, Р.Хейза, Н.Т. Райта.

По-друге, наданий короткий огляд деяких із ключових досліджень, що показує, як змінювалися перспективи прочитання текстів Павла. Головна дискусія точилася між юдейським і елліністичним прочитанням, ситуація змінилася опісля опублікування роботи Е. Сандерса «Павло і палестинський юдаїзм». Дослідження Сандерса зробили так звану революцію, результати якої, відчуються у павліністиці і нині.

По-третє, представлений діалог пошуку богословської ідентичності апостола Павла. Спочатку це був діалог з реформаторською перспективою, де богословським ядром було виправдання вірою. Опісля були запропоновані інші варіанти: містика, хрест Христа, Євангелія тощо.

^[40] Ледд, 445.

^[41] Ледд, 444.

^[42] Ледд, 453–54.

Опісля тріумфу НВП прийшов час критики і останнього. Весь процес пошуку богословської ідентичності Павла – це намагання зрозуміти якими категоріями мислив Павло, як це розумів перший слухач і як це має інтерпретувати сучасний читач. Такий підхід до читання текстів великого апостола змушує постійно рефлексувати і вступати в діалог з іншими дослідниками.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Барт, Карл. *Введение в евангелическую теологию*. М.: Центр «Нарния», 2006.
- . *Послание к Римлянам*. Москва: ББИ, 2005.
- Беркхов, Луис. *История христианских доктрин*. СПб.: Библия для всех, 2000.
- Борисов, Эдуард. *Триадо́сис – союз с триединым Богом*. Киев: КБС, 2021.
- Бультман, Рудольф. «Иисус и Павел». В *Избрнное: Вера и понимание*, I-II:42–57. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2004.
- . «Теология апостола Павла». В *Избрнное: Вера и понимание*, I-II:58–187. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2004.
- Горбенко, В.І. «Теологічна герменевтика Річарда Хейза». Дисертація кандидата філософських наук, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2018.
- Данн, Джеймс. *Единство и многообразие в Новом Завете: исследование природы первоначального христианства*. Москва: ББИ, 2009.
- Лэдд, Джордж. *Богословие Нового Завета*. СПб.: Библия для всех, 2003.
- Райт, Н.Т. *Апостол Павел и верность Бога*. Т. I. Четвертая часть труда «Истоки христианства и вопрос о Боге». Черкассы: Коллоквиум, 2015.
- . *Апостол Павел и верность Бога*. Т. II. Четвертая часть труда «Истоки христианства и вопрос о Боге». Черкассы: Коллоквиум, 2018.
- . *Апостол Павел и верность Бога*. Т. III. Черкассы: Коллоквиум, 2019.
- . *Что на самом деле сказал апостол Павел*. Москва: ББИ, ББИ.
- Сандерс, Э. «Павел, закон и еврейский народ». В *Христос или Закон? Апостол Павел глазами новозаветной науки*, 374–601. Серия «Книга света». Москва: Российская политическая энциклопедия, 2006.
- Станкевич, В.А. «Богомыслие». *Богословие апостола Павла в диалоге с мировоззрением его времени в исследовании Н.Т. Райта «Апостол Павел и верность Бога»*, 2021 г.
- Станкевич, Віталій. «Новий погляд на богослов'я Павла в дослідженні Н. Т. Райта „Апостол Павло і вірність Бога. Том II“». *Богомыслие*, вып. 25 (2020 г.).
- . «Рецензія на книгу Н.Т. Райта „Апостол Павел и верность Бога. Том I“». *Богомыслие*, вып. 20 (2017 г.): 211–14.
- . «Розуміння Христа чи богослов'я в текстах апостола Павла: стара і нова перспектива». *Богомыслие*, вып. 23 (2018 г.): 272–74.
- Хейз, Ричард. *Отголоски Писания в Посланиях Павла*. Черкассы: Коллоквиум, 2011.
- Чернявский, А. «Апостол Павел и новозаветная наука». В *Христос или Закон? Апостол Павел глазами новозаветной науки*, 5–21. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2004.
- Честер, Стивен. *Новый взгляд на Павла глазами реформаторов*. Черкаси: Коллоквиум, 2018.
- Швейцер, Альберт. «Мистика апостола Павла». В *Христос или Закон? Апостол Павел глазами новозаветной науки*, 21–373. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2006.